

วันและกิจกรรมสำคัญ ในเทศกาลประเพณีปีใหม่เมืองของล้านนา

กัญณิกา ชำมสี

นักวิชาการศึกษาศาสนาพุทธพิเศษ
ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม มหาวิทยาลัยแม่โจ้

เมื่อถึงช่วงปลายเดือนมีนาคมของทุกปีอากาศเริ่มร้อน อบอ้าว ลมร้อนและการเบ่งบานของดอกมมแล้ง สีเหลืองอ่อน สองฝั่งข้างถนนต่าง ๆ เพิ่มความสดใสให้เห็นเป็นสัญญาณที่ชาวล้านนาว่าช่วงเทศกาลปีใหม่เมือง ได้ใกล้เข้ามาแล้ว ปีใหม่เมืองของล้านนานั้นมีเอกลักษณ์อันโดดเด่นเป็นเวลาช้านานทั้งในแง่พิธีกรรมทางศาสนา และกิจกรรมที่เกิดขึ้นในช่วงเทศกาลนี้ เช่น จะได้เข้าวัดเพื่อฟังธรรม คำหัวเพื่อขอพรและขอขมาคารวะผู้สูงวัย ปู่ ย่า ตา ยาย พ่อ แม่ ที่อาจได้ล่วงเกินทางกาย วาจา ใจ เพื่ออุทิศกรรมต่าง ๆ ทั้งยังเป็นเทศกาลที่ญาติพี่น้อง ซึ่งแยกย้ายกันอยู่ต่าง ๆ ได้มีโอกาสกลับบ้านมาพบปะสังสรรค์พร้อมหน้าพร้อมตากันในแง่ของพิธีกรรมกิจกรรม ตลอดจนความเชื่อดังกล่าว กลายเป็นสิ่งที่ยึดถือปฏิบัติสืบมา ปีใหม่เมืองจึงมีความสำคัญต่อคนล้านนาดังนี้ (ฮิตบาเก่า ปีใหม่เมือง, 2552)

1. เป็นการเปลี่ยนปีของคนเมือง ซึ่งจะนับปีตามปีใหม่เมือง
2. เป็นการเตือนตนและสำรวจตนเองเนื่องจากการที่มีอายุเพิ่มจะเป็นการย้ำเตือนให้รู้ถึงการเปลี่ยนแปลงของวัน วัย และสังขาร
3. เป็นการชำระสะสางสิ่งที่ไม่ดี เป็นช่วงโอกาสที่คนเมือง สำรวจตรวจสอบสิ่งต่าง ๆ ที่ล่วงมา เมื่อพบข้อบกพร่อง ผิดพลาดไป ก็มักจะตั้งจิตตั้งใจสะสางสิ่งที่ไม่ดีไม่งามออกไป สิ่งใดที่ร้ายก็ขอให้ดับไปกับไฟ ไหลไปกับน้ำ ล่องไปกับสังขาร
4. เป็นการเริ่มต้นชีวิตใหม่อีกครั้ง ปีใหม่เมืองมีสิ่งที่เกิดขึ้นมากมายหลายประการ ทั้งที่เป็นวัตถุ ความเคลื่อนไหว เช่น การจัดซื้อเสื้อผ้า ข้าวของ มีความคึกคักจัดซื้อมาสวมใส่และใช้งานในการต้อนรับปีใหม่ ถือว่าเป็นการเริ่มต้นชีวิตใหม่อีกครั้ง

ช่วงเทศกาลประเพณีปีใหม่เมืองจะมีวันสำคัญต่าง ๆ ซึ่งแต่ละวันจะมีประเพณี พิธีกรรม กิจกรรมหลายอย่างที่เกิดขึ้นหรือกระทำในวันนั้น ๆ บางอย่างลางเลือนไปบ้าง บางอย่างยังคงดำรงอยู่ วันสำคัญในช่วงเทศกาลปีใหม่ของล้านนา ได้แก่ วันสังขานต์ล่อง วันเนา วันพญาวัน และวันปากปี

วันสังขานต์ล่อง

วันสังขานต์ล่อง หรือวันสังขารล่อง หรือวันสงกรานต์ล่อง เป็นวันแรกของเทศกาลปีใหม่เมือง คำว่า “สังขานต์” มีความหมายตรงกับคำว่า “สงกรานต์” ในภาษาสันสกฤตซึ่งหมายถึง ก้าวล่วงแล้ว คำว่า “ล่อง” ในภาษาล้านนา หมายถึง ล่องไป หรือผ่านไป วันสังขานต์ล่องของล้านนา จะตรงกับวันมหาสงกรานต์ของภาคกลาง เป็นวันที่ดวงอาทิตย์โคจรหลุดจากราศีมีนเข้าสู่ราศีเมษ โดยถือเป็นวันสุดท้ายของปีเก่าที่กำลังจะผ่านพ้นไป ที่ผ่านมามีการคำนวณตามหลักของคัมภีร์สุริยยาตร์ตำรา มักตรงกับวันที่ 13 เมษายน เป็นส่วนใหญ่ วันสังขานต์ล่อง เป็นวันที่ทุกคนจะตื่นแต่เช้ามืดเพื่อรดน้ำสังขานต์ยาสังขานต์ที่เล่ากันว่าหาบข้าวของพระร่วงพระร่วงมุ่งหน้าไปทางทิศใต้ หรือบางทีล่องเรือไปตามลำน้ำ กิจกรรมที่นิยมปฏิบัติในวันสังขานต์ล่อง คือการปิดกวาดทำความสะอาดบ้านเรือน ปิดหยากไย่แมงมุมและฝุ่นตามซอกมุมบ้านให้สะอาด ตลอดจนทำความสะอาดซักผ้าปูที่นอนเพราะปีหนึ่งจะมีการทำความสะอาดครั้งใหญ่ ถือเป็น การชำระสิ่งสกปรกเสียดจัญไรให้ไหลล่องไปในวันสังขานต์ล่อง เพื่อความเป็นสิริมงคลเตรียมต้อนรับปีใหม่ที่กำลังจะมาถึง

ภาพที่ 1 การทำความสะอาดบ้านเรือนในวันสังขานต์ล่อง

ที่มา : <http://library.cmu.ac.th/ntic/lannatradition/newsyear-sangkan.php>

นอกจากนี้ชาวล้านนามีความเชื่อที่ยึดถือปฏิบัติมายาวนาน คือ “ การดำหัว ” หรือสระผมของตนเอง ด้วยน้ำมันส้มป่อย ซึ่งถือเป็นน้ำบริสุทธิ์สะอาดและเป็นมงคลเพื่อชำระล้างอัปมงคลให้ออกจากชีวิต หลังจากนั้น การดำหัวภายในบ้านยังต้องมีต่อ คือจัดน้ำส้มป่อยอย่างน้อยสองส่วน สำหรับให้สมาชิกในครอบครัวมาดำหัวโดยมีหัวหน้าครอบครัวใช้น้ำส้มป่อยประพรมหรือลูบศีรษะทุกคน พร้อมกล่าวคำอวยพรหรือให้พร และอีกส่วนเอาสระสงรวัตถุมงคล เช่น พระพุทธรูป รูปเคารพ พระเครื่องต่างๆ เป็นการชำระล้างจัญไรและคงไว้แต่สิ่งที่ดีงามสำหรับในบางแห่ง หลังจากพิธีดำหัวเสร็จแล้ว จะมีการแต่งเนื้อแต่งตัวด้วยเสื้อผ้าใหม่ หากเป็นผู้หญิง จะมีการทัดดอกไม้ อันเป็นนามปีหรือเป็นพญาดอกไม้ของปีนั้น ๆ ด้วย ซึ่งการคำนวณหาดอกไม้นามปีนั้น ให้เอาตัวเลขจุลศักราชตั้งแล้วหารด้วย 8 เหลือเศษเท่าไร ทำนายตามนี้คือ เศษเป็นเลข 0 ใช้ดอกช่อนกลั่น หรือดอกลิลา เลข 1 ใช้ดอกเอื้อง เลข 2 ใช้ดอกแก้ว เลข 3 ใช้ดอกมะลิหรือดอกเก็ดทะหวา เลข 4 ใช้ดอกประดู่ เลข 5 ใช้ดอกบัว เลข 6 ใช้ดอกโศกหรือดอกส้มสุก เลข 7 ใช้ดอกบุญนาคน เลข 8 ใช้ดอกปีบหรือดอกกำมะลวง

ภาพที่ 2 การเตรียมน้ำขมิ้นส้มป่อยสำหรับการดำหัว

วันเนา

วันเนาหรือวันเนา เป็นวันที่สองของเทศกาลปีใหม่เมืองในแง่โหราศาสตร์แล้วถือว่าเป็นวันไม่ดี ไม่นิยมประกอบการมงคลใดๆ ถือว่าเป็นวันเสียตามความเชื่อแต่โบราณกล่าวกันว่าผู้ใดที่ดำทอผู้อื่นในวันนี้แล้ว ปากของผู้นั้นจะเนาไม่ให้ทะเลาะวิวาทกันในวันนี้ เพราะจะทำให้ผู้นั้นมีอัมภมคลไปตลอดปี วัถีปฏิบัติในวันเนา ของคนล้านนา ถือเป็น “วันดา” โดยในช่วงเช้าจะมีการเตรียมข้าวของสำหรับไปทำบุญ ในวันรุ่งขึ้น มีการเตรียมอาหาร เช่น แกงฮังเล ห่อหนึ่งไก่ ห่อหนึ่งปลา แกงต่างๆ ข้าวต้มมัด ขนมจ็อก (ขนมเทียน) ตามแต่ฐานะและศรัทธา ของตนเองเพื่อทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ญาติที่ล่วงลับไปแล้ว เช่น ปู่ ย่า ตา ยาย และยังทำบุญเพื่อหวังกุศลผลบุญ ให้กับตนเองในภายภาคหน้า นอกจากนี้ยังจัดเตรียมสารบอาหารให้ญาติผู้ใหญ่เพื่อขอพรปีใหม่ เป็นโอกาสได้พบปะ หน้าที่กันของบรรดาเครือญาติ

ภาพที่ 3 การเตรียมข้าวของสำหรับไปทำบุญและดำหัว

ช่วงบ่ายแก่ ๆ หรือช่วงเย็น สมาชิกในครอบครัวทั้งเด็ก ผู้ใหญ่ หนุ่มสาว จะไปทำกิจกรรมชนทรายเข้าวัด โดยที่จะพากันไปตักทรายที่ทำทรายใกล้ ๆ บ้าน เพื่อชนทรายเข้าวัด ซึ่งตามความเชื่อของคนล้านนา การชนทรายเข้าวัดเกิดขึ้นจากแนวคิด 3 ประการ คือ

1. ได้อานิสงส์จากการถวายทานเจดีย์ทราย ทำให้ได้ไปเกิดร่วมกับพระศรีอารีย์ ซึ่งจะมาตรัสรู้ อนุตรสัมมาสัมโพธิญาณเป็นพระพุทธเจ้าองค์ที่ 5 หลังเกิดกสิยุคแล้ว อานิสงส์ของการदानเจดีย์ทรายยังมี อานุภาพส่งผลให้เกิดเป็นพระพุทธเจ้าได้ เมื่อสั่งสมบารมีมากพอ ดังปรากฏในธรรมเรื่อง “อานิสงส์เจดีย์ทราย”
2. ความเชื่อตามระบบจักรวาลวิทยา ว่าด้วยจักรวาล อันประกอบด้วย เขาพระสุเมรุ คือ ตัวโบสถ์ หรือวิหาร และมหาสมุทรที่ล้อมรอบ หรือที่เรียกว่า ทะเลสีทันดร โดยใช้ทรายถมทะเลแทน
3. เป็นการทดแทนทรายที่เราเหยียบย่ำติดเท้าออกไป การนำของวัดออกไป ทำให้เป็นบาปต้องทดแทน ด้วยการชนทรายเข้าวัด เมื่อก่อเจดีย์ทรายเสร็จแล้ว หลังจากนั้นจะมีการนำทรายออกมาเกลี่ยลงบนลานวัด

วันพญาวัน

วันพญาวัน วันที่สามของเทศกาลปีใหม่เมือง เป็นวันที่สำคัญมาก ถือเป็นวันเถลิงศกหรือเป็นวันขึ้นปีใหม่ ของชาวล้านนาเป็นวันมงคล มีพิธีกรรมและกิจกรรมหลายอย่างในวันนี้ โดยในช่วงเช้าตรู่ มีการทำบุญตักบาตร และदानขันข้าว (สำหรับ) เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้แก่บรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว พร้อมอุทิศถึงเทวดา และเจ้ากรรม นายเวร หลังจากนั้นจะมีการदानเจดีย์ทรายและตุงปีใหม่สำหรับตุงที่ใช้ปักเจดีย์ทรายในช่วงเทศกาลปีใหม่เมือง ของล้านนาถือเป็นเครื่องบูชาพระรัตนตรัยทั้งมวล ซึ่งจะประกอบด้วย 3 ชนิด

1. ซ่อใช้กระดาษว่าว สีสดใส่ตัดเป็นธงรูปสามเหลี่ยม พันด้วยไม้ไผ่ก้านเล็ก ๆ ใช้ปักที่กองเจดีย์ทราย เพื่อให้ประสบผลสำเร็จในชีวิต
2. ตุงไส้หมู ใช้กระดาษว่าวเป็นธงที่ตัดด้วยกระดาษพับทบหลายชั้นแล้วตัดให้มีลักษณะเป็นพวงเหมือน ไส้หมู อาจใช้กระดาษสีอื่นต่าง ๆ ซ้อนกันแล้วแต่ชอบ เพื่อให้ชีวิตมีความเจริญงอกงามและมั่นคง
3. ตุงตัวเพ็ง คือ ตุง 12 ราศี ที่มีรูปสัตว์ประจำปีเกิด นิยมนำไปปักบนเจดีย์ทราย เพื่อเป็นการต่ออายุ ให้กับตนเอง

ภาพที่ 4 การदानเจดีย์ทรายและการदानตุง

ที่มา : http://baiferanfengfeng.blogspot.com/2014/07/blog-post_2479.html

ในตอนบ่ายจะมีการไปสระเกล้าดำหัวตามประเพณี เป็นการคารวะผู้เฒ่าผู้แก่ บิดามารดา ญาติพี่น้อง ผู้อาวุโส หรือผู้มีบุญคุณ ผู้ที่เคารพนับถือ เพื่อไปขอขมาและขอพรจากผู้ใหญ่

ภาพที่ 5 สระเกล้าดำหัว

ที่มา : <https://horoscope.mthai.com/horoscope-highlight/15591.html>

ในบางแห่งจะมีประเพณีแห่ไม้ค้ำศรี (สะ-หลี) หรือต้นโพธิ์ ซึ่งเป็นต้นไม้ที่พระพุทธเจ้าประทับอาศัยร่มเงาก่อนการตรัสรู้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า การทานไม้ค้ำถือคติที่ว่า เพื่อเป็นสัญลักษณ์ในการค้าชูพระพุทธศาสนาให้ยาวนานต่อไป และเพื่อเป็นการสืบชะตา ค้ำอายุตนเองและเสริมมงคลในวันขึ้นปีใหม่ ตลอดจนจะมีฟังเทศน์ สรงน้ำพระพุทธรูป สกฐินเจดีย์ รวมทั้งสรงน้ำพระภิกษุสงฆ์ด้วย

ภาพที่ 6 ไม้ค้ำศรี (สะ-หลี)

ที่มา : <http://www.lannacorner.cmu.ac.th/lanna2016/view.php?id=00226&group=1>

ภาพที่ 7 การสืบชะตา

ที่มา : <http://www.tnews.co.th/contents/352579?videoid=29656&videoAds=on>

ภาพที่ 8 การสรงน้ำพระพุทธรูป

ที่มา : http://thainews.prd.go.th/website_th/news/news_detail/TNSOC6104090010017

ภาพที่ 9 การสงฆ์น้ำพระภิกษุสงฆ์

ที่มา : http://thainews.prd.go.th/website_th/news/news_detail/TNSOC6104090010017

วันปากปี

วันปากปี วันที่สี่ของเทศกาลปีใหม่เมือง เป็นวันแรกของปี หรือเป็นเริ่มต้นชีวิตที่ดี จะมีพิธีกรรมหลายอย่างในวันนี้ เช่น การบูชาข้าวลดเคราะห์ โดยนำข้าวมาปั้นเป็นก้อน 9 ก้อน หรือตามอายุของแต่ละคนนำไปถวายพระประธานหรือพระสงฆ์ในวิหาร บางแห่งเรียกว่า การบูชาเคราะห์ปีใหม่หรือบูชาสระเคราะห์ นอกจากนี้อาจทำพิธีที่บ้านตนเองก็ได้ โดยมีปู่อาจารย์มาทำพิธีให้ พิธีส่งเคราะห์และสืบชะตาหมู่บ้าน ซึ่งเป็นพิธีทำบุญเสائب้าน ใจบ้าน หรือเสตือบ้าน เพื่อบูชาลดเคราะห์และให้คุ้มครองไปตลอดปี สำหรับในช่วงค่ำจะมีพิธีบูชาเทียนปีใหม่ ซึ่งเป็นพิธีในครอบครัว โดยจะจุดเทียนบูชาบ้านเรือน (ตามเตียนปู่จา) ยังมีกิจกรรมที่ชาวล้านนาถือปฏิบัติกันมาช้านานในวันนี้ คือ การกินแกงขนุนหรือตำขนุน โดยมีความเชื่อว่า จะช่วยหนุนนำให้เกิดความเจริญรุ่งเรือง มีคนมาหนุนค้ำจุน เกิดสิริมงคลแก่ครอบครัว และสระเกล้าดำหัวผู้อาวุโส ผู้นำชุมชน ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน นายอำเภอ ผู้ว่าราชการจังหวัด ก็นิยมทำในวันนี้

ภาพที่ 10 พิธีส่งเคราะห์และสืบชะตาหมู่บ้าน

ที่มา : <http://library.cmu.ac.th/ntic/lannatradition/newsyear-wanpakpee.php>

ภาพที่ 11 ขนุน และแกงขนุนที่รับประทานในวันปากปี

ที่มา : <http://library.cmu.ac.th/ntic/lannatradition/newsyear-wanpakpee.php>

ภาพที่ 12 สระเกล้าดำหัวผู้อาวุโส ในวันปากปี

ที่มา : <https://www.thairath.co.th/content/492133>

ปีใหม่เมืองล้านนาถือเป็นประเพณีดั้งเดิมของชาวล้านนา ที่ถือปฏิบัติสืบทอดต่อกันมา โดยมีรากฐานมาจากความเชื่อ ความศรัทธาในพระพุทธศาสนา เน้นความถูกต้องตั้งงามตามแบบจารีตประเพณี และยังสะท้อนให้เห็นถึงความสง่างามของวัฒนธรรมวิถีชีวิตแบบล้านนาที่เราทุกคนควรรักษาไว้สืบไป

เอกสารอ้างอิง

- สนั่น ธรรมธิ. (2533). **หนังสือชุดล้านนาคดี: ปีใหม่ล้านนา**. เชียงใหม่: สุเทพการพิมพ์.
- สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. (2537). **ข้อมูลวันสำคัญโครงการ
ปีรณรงค์วัฒนธรรมไทยและแนวทางการจัดกิจกรรม**. กรุงเทพฯ: กระทรวงศึกษาธิการ.
- อิตป่าแก้ว ปีใหม่เมือง. (2552). **วารสารเทศบาลนครเชียงใหม่** 12(120): 13-14.
- มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ สำนักหอสมุด ศูนย์สารสนเทศภาคเหนือ. (2555). **วันสังฆานต์ล่อง-ประเพณี
ล้านนา**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.Library.cmu.ac.th >newsyear-sangkan>
(1 มีนาคม 2561).
- มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ สำนักหอสมุด ศูนย์สารสนเทศภาคเหนือ. (2555). **วันพญาวัน-ประเพณี
ล้านนา**. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.Library.cmu.ac.th >newsyear-wanpaya>
(1 มีนาคม 2561).
- มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ สำนักหอสมุด ศูนย์สารสนเทศภาคเหนือ. (2555). **วันเนา-ประเพณีล้านนา**.
[ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.Library.cmu.ac.th >newsyear-wannoun>
(1 มีนาคม 2561).
- มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ สำนักหอสมุด ศูนย์สารสนเทศภาคเหนือ. (2555). **วันปากปี-ประเพณีล้านนา**.
[ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.Library.cmu.ac.th >newsyear-wanpakpee>
(1 มีนาคม 2561).